

In summary, to better understand the effects of children's exposure to violence, it is important to broaden the primary focus on victims and perpetrators to include the important "ripple effects" of the psychological impacts on children who may be witnesses. Law enforcement officers, families, and others frequently overlook the significance of children's exposure to violence. Yet, the negative effects for children exposed to violence in their communities, in their families, and in the media can range from temporary upset, to clear symptoms of post-traumatic stress disorder, to increased aggressive and violent behaviour. How a child's long-term development is affected by exposure to different types and multiple levels of violence requires further systematic study.

SOURCES

1. Family violence in Canada : A statistical profile, 2011–2013, Statistics Canada catalogue no. 85-002-X, Maire Sinha.
2. Strategic Plan to Address Child Abuse in Newfoundland and Labrador. A Five-Year Plan for 2008 to 2013 // Developed by the Seniors Resource Centre Association of Newfoundland and Labrador in Consultation with Seniors and Community and Government Representatives.
3. Osofsky, J. D. (1998). PERSPECTIVES : Children are the silent victims of domestic violence and chronic community violence. In APSAC Advisor, American Professional Society on the Abuse of Children, 11 (2).
4. Osofsky, J. D. (1996) Family and Community Violence. In W. T. Boyce & J. P. Shonkoff (Eds) Twentieth Edition of Rudolph's Pediatrics, pp. 193 – 195.

Ярослава Василькевич,

канд. психол. н., доцент, докторантка,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ: ЕЛІТИЗМ І РІВНІСТЬ ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Подано сучасні підходи до проблеми освіти обдарованих дітей. Розглянуто основні стратегії практичної роботи з диференціації дітей за особливостями інтелектуального розвитку. Висвітлено основні положення Рекомендації 1248 з освіти обдарованих дітей, прийнятої Парламентською асамблеєю РЄ.

Yaroslava Vasylkevych

INTELLECTUAL VIOLENCE: ELITISM AND EQUALITY IN THE EDUCATION OF TALENTED CHILDREN

The article concerns modern approaches to the problem of education of talented children. It considers basic strategies of practical work on differentiation of children according to the features of their intellectual development. It reflects the main provisions of the Recommendation 1248 on "Education for Gifted Children" adopted by the CoE Parliamentary Assembly.

Проблема розкриття та розвитку обдарованості майбутньої генерації є актуальною та значущою не тільки для самих дітей, й для суспільства загалом. Прогресивний розвиток сучасних країн, як в економічній, так і в соціальній сферах, залежить від наявності в суспільстві людей, котрі мислять творчо, вмюють ставити та вирішувати нові задачі. Саме тому високорозвинені держави прагнуть створити досконалу систему освіти, яка б гарантувала екстенсивний та інтенсивний розвиток інтелектуальних здібностей підростаючого покоління як передумови становлення успішної та креативної особистості.

Проблема обдарованості є складною та неоднозначною. Обдаровані діти є не тільки цінною, але й досить вразливою частиною нашого суспільства, оскільки в своєму розвитку вони схильні до особливого ризику. Обдарована молодь повинна користуватися пристосованими до її потреб умовами освіти, які дозволили б їй повністю реалізувати свої можливості як у власних інтересах, так і в інтересах суспільства. Сучасна школа має стати «антропоцентричною»: центром усіх навчально-виховних впливів повинен стати конкретний учень і, відповідно, всі способи й форми організації шкільного життя мають підпорядковуватись меті його всестороннього особистісного розвитку.

Принциповим при вибудовуванні основ сучасної школи повинно стати збереження прав та інтересів дитини. М. О. Холодна [3, с. 197] вважає, що в нинішніх непростих соціокультурних умовах школа, очевидно, залишається єдиним соціальним інститутом, який може (і зобов'язаний) взяти на себе захист головного права кожної дитини – права на такі умови шкільного середовища, які забезпечили б їй повноцінний особистісний розвиток у максимально можливому діапазоні зростання її індивідуальних психологічних ресурсів. Інтелектуальні можливості особистості є тим психологічним підґрунтям, що складає основу її самодостатньої, ініціативної та продуктивної життєдіяльності.

Основний вектор перебудови сучасної загальноосвітньої школи – й у відповідності з об'єктивними вимогами суспільства, й у відповідності з логікою еволюції школи як соціального інституту – пов'язаний

з особистісно-орієнтованим підходом до розвитку індивідуальних психологічних ресурсів учня. Кожна дитина повинна мати гарантії того, що займе гідне місце в процесі шкільної освіти з точки зору врахування її особистісних прав, серед яких одне з найважливіших – її право бути розумною.

На сьогодні в галузі освіти сформувались дві основні стратегії практичної роботи з диференціації дітей в залежності від особливостей їхнього інтелектуального розвитку. Зовнішня диференціація у формі відсіву полягає у відборі дітей за показниками рівня інтелектуального розвитку для вирішення питання про можливість або неможливість їхнього навчання в закладах освіти, що вважають себе елітними завдяки (внаслідок) своїй спеціалізації, більш різноманітним і складним навчальним програмам, підготовці школярів до вибору більш престижної професійної кар'єри тощо. Зовнішня диференціація у формі селекції являє собою відбір дітей за показниками рівня інтелектуального розвитку з наступним розподілом у класи з різним типом навчання, наприклад, клас прискореного розвитку, клас вікової норми, клас підвищеної індивідуальної уваги [1].

Загалом, школа має право на будь-яку інновацію, якщо новий освітній підхід більш ефективно, порівняно з попередніми, захищає права дитини і гарантує їй більш сприятливі умови для особистісного та інтелектуального розвитку. Але при зовнішній диференціації порушуються права значної частини дітей, зокрема, через те, що в тій чи іншій формі спрацьовує ефект «інтелектуальної неспроможності».

М. О. Холодна вважає, що протягом початкової та середньої ланки навчання повинно здійснюватись інтелектуальне виховання всіх дітей в рамках внутрішньої диференціації на основі принципу індивідуалізації навчання. У старших класах найбільш доцільним напрямком інтелектуального виховання, очевидно, буде зовнішня диференціація на основі принципу спеціалізації навчання: подальший інтелектуальний розвиток учнів буде здійснюватися із врахуванням їхнього вільного та усвідомленого вибору спеціалізованої форми навчання в залежності від уже сформованих пізнавальних інтересів, професійних планів і реальних навчальних досягнень. Отже, всім учням повинні бути надані можливості для повноцінного інтелектуального розвитку в умовах якісної шкільної освіти з наступним особистим вибором своєї інтелектуальної долі.

На сучасному етапі державної політики в галузі освіти найбільш розвинутих країн відбувається перехід від екстенсивної до інтенсивної системи підтримки обдарованої молоді. Екстенсивний шлях характеризується двома особливостями: 1) виявлення обдарованих на основі досягнення високих результатів (проведення предметних олімпіад, конкурсів, виділення високоуспішних учнів); 2) використання альтернативних освітніх маршрутів, пов'язаних із викладанням різних дисциплін на більш високому професійному рівні. Відповідно, екстенсивний підхід стикається з двома основними групами проблем.

Орієнтація у виявленні обдарованості на досягнення призводить до втрати великої групи обдарованих з високим потенціалом, які не проявляють себе значними досягненнями в усереднюючих умовах масової школи (як середньої, так і вищої). Орієнтація на підвищений рівень викладання також придатна не для всіх учнів, оскільки не всі достатньою мірою мотивовані. Ефективна робота з обдарованістю передбачає необхідність знаходити диференційований підхід до мотиваційно-потребнісної сфери. «Жодна країна не може в дійсності дозволити собі марнувати таланти – це було б марнуванням людських ресурсів, як не може вчасно не виявити інтелектуальний або будь-який інший потенціал» [2, с. 462]. Тому найбільш розвинуті держави з метою збереження потенційних талантів переходять від екстенсивної системи до інтенсивної, яка передбачає дві умови: 1) виявлення обдарованості не за досягненнями, а за потенціалом; 2) роботу з мотиваційно-потребнісною сферою обдарованої молоді.

Для реалізації інтенсивної системи необхідні ефективні гуманітарні технології як виявлення, так і розвитку обдарованості у школярів. Психологічні технології дозволяють здійснити налаштування системи під індивідуальність, а також доповнити її необхідною роботою над особистістю обдарованої дитини, її мотивацією тощо. Д. В. Ушаков зазначає, що «додатковою перевагою інтенсивної системи є соціальна орієнтація, оскільки в її рамках можуть бути побудовані більш ефективні «соціальні ліфти». Саме інтенсивні підходи, що враховують індивідуальні особливості потребнісно-мотиваційної сфери, здатні створювати найбільш сприятливі умови для обдарованих вихідців з тих соціальних груп, котрим важче проявити себе в стандартизованих умовах екстенсивної системи» [2, с. 258].

Обговорення теми обдарованості відбулося в Раді Європи – наднаціональному органі низки європейських країн, що включає Парламентську асамблею з комісіями різних напрямків, а також Комітет міністрів. Ініціатива обговорення проблеми освіти обдарованих дітей у цій організації виходила від Євроталанту. В якості початкового пункту своєї доповіді представник Комісії з культури та освіти Ради Європи М. Хаджідеметріу висунув наступний принцип: «Проблема того, як надати обдарованим дітям більше можливостей, може бути розглянута під кутом зору гарантій прав людської особистості. Точніше, можна підходити до цієї проблеми з точки зору «рівності можливостей для всіх дітей» [цит. за: 2, с. 456].

Існують два протилежні погляди на проблему обдарованості: 1) всі діти обдаровані й талановиті; 2) деякі діти більш обдаровані, ніж інші, й тому становлять важливий освітній та економічний ресурс. Обидва

погляди не можна недооцінювати, вони повинні співіснувати і стимулювати роздуми професійних розробників програм, викладачів і практиків. Замовчувати проблему обдарованих дітей (і, відповідно, способи роботи з ними), щоб не отримати докору в елітаризмі, означає відмовити їм у праві користуватися можливостями, необхідними для розвитку їхніх особливих здібностей і талантів. Потрібно знайти спосіб перемогти цей забобон стосовно зв'язку між обдарованими дітьми та їхніми потребами, з одного боку, і елітизмом, з іншого. Проте будь-яка ініціатива, яка систематично ставить у привілейоване становище одну групу дітей, наприклад, обдарованих, є неприйнятною. Усі діти повинні мати можливість користуватися високоякісною освітою і відповідними умовами навчання.

Обдарованість важлива як стратегічний ресурс, тому несвоєчасне виявлення видатних інтелектуальних і будь-яких інших можливостей є втрачанням людських ресурсів. Подібним явищем виявляється навчання обдарованої дитини в «нормальній» школі, оскільки не дає жодного результату. Проте умови, запропоновані для обдарованих дітей, є ідеальними умовами для всіх дітей, і дорослі повинні створювати їх усім без винятку: дівчаткам і хлопчикам.

Те, що дійсно шкодить і обдарованим, і менш здібним учням – так це одноманітність освітніх можливостей. Для спрямування обдарованих дітей у потрібну сторону треба створити максимально можливу різноманітність і вибір в освіті.

Як сказано в проєкті рекомендації, жодна країна не може дозволити собі марнувати таланти, якими володіють обдаровані діти: «Нам ще належить виявити, як багато потенційних талантів залишається невизнаними і ненагородженими в наших шановних країнах. Для блага нашого суспільства в цілому ми повинні забезпечити, щоб таланти, як тільки вони виявлені, заохочувалися до прояву всіх своїх можливостей задля більшого процвітання нас усіх» [цит. за: 2, с. 461].

За підсумками дебатов на підтримку обдарованих дітей була прийнята Рекомендація, що отримала в документах Ради Європи номер 1248. Рекомендація 1248 з освіти обдарованих дітей підтверджує, що право на освіту є основним правом людини, і що воно має бути в міру можливості адаптоване до кожного індивіда.

У силу практичних міркувань необхідне існування систем шкільного навчання, які надають задовільну освіту для більшості дітей. Однак завжди будуть існувати діти з особливими потребами, для навчання яких повинні бути прийняті спеціальні заходи. Такими є і високообдаровані діти, яким мають бути надані такі умови навчання, в яких вони могли б повністю реалізувати свої можливості у відповідності зі своїми власними інтересами та інтересами суспільства.

Отже, Асамблея рекомендує, щоб Комітет міністрів просив компетентні органи держав, які підписали Європейську культурну конвенцію, брати до уваги наступні міркування в їхній освітній політиці:

- законодавство має визнавати і поважати індивідуальні відмінності. Високообдаровані діти, як і інші діти, мають потребу в системі шкільного навчання, пристосованій для повного розвитку своїх можливостей;
- фундаментальні дослідження понять «обдарованість» і «талант» та прикладні дослідження, наприклад, щодо поліпшення процедур їх виявлення, повинні розвиватися паралельно. Дослідження «механізмів успіху» могли б допомогти в боротьбі зі шкільними помилками;
- наразі програми підготовки вчителів повинні передбачити стратегії виявлення дітей, які мають великі здібності або особливі таланти. Всі, хто має відношення до цих дітей (вчителі, батьки, лікарі, соціальні працівники, міністерства освіти і науки, соціальної політики тощо), повинні мати у своєму розпорядженні інформацію про високообдарованих дітей;
- умови для обдарованих дітей повинні бути створені переважно в рамках звичайної системи шкільного навчання, починаючи з дошкільного рівня. Гнучкі програми, збільшення можливостей мобільності, додатковий матеріал, допоміжні аудіовізуальні засоби та навчання, орієнтоване на проєкти, є засобами і методами, що сприяють розвитку всіх дітей, як обдарованих, так і ні; вони дозволяють розпізнавати спеціальні потреби дитини якомога раніше;
- звичайна система шкільного навчання має бути досить гнучкою, щоби дозволяти реагувати на потреби талановитих учнів або тих, хто показує виняткові результати;
- всяке спеціальне рішення щодо високообдарованих або талановитих учнів має прийматися виважено, з метою уникнути як ризику наклеювання ярликів на учнів, так і негативних наслідків, які це спричинить для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гильбух Ю. Умственно одаренный ребенок: психология, диагностика, педагогика / Ю. Гильбух. – К. : РОВО «Укрвузполиграф», 1992. – 84 с.
2. Ушаков Д. Психология интеллекта и одаренности / Д. Ушаков. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 464 с. – (Экспериментальные исследования).
3. Холодная М. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. Холодная. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.